

ФРАНЦУСКО ПРОСВЕТИТЕЛСТВО У КЊИЖЕВНОМ ОГЛЕДАЛУ: СТУДИЈА ФИЛОСОФСКО-КЊИЖЕВНЕ ЕПОХЕ

(Nermin Vučelj. *Génie littéraire des Lumières françaises*. Novi Pazar:
Akademska inicijativa Forum 10, 2024, p. 460.)

На самом крају 2024. године објављена је монографија *Књижевни дух француској просвети* (Génie littéraire des Lumières françaises), писана на француском језику, аутора Нермина Вучеља, ванредног професора француске књижевности и културе Филозофског факултета у Нишу. Она је несумњиво је резултат познавања детаља и прилика из богате историје 18. века, а према наслову има јасан задатак – да анализом изабране грађе дефинише и прикаже нам све оне елементе који творе књижевни дух епохе француског просветитељства. У овом приказу показује се њен садржај уз помоћ неколико одабраних примера и указује се на шири академски значај овог подухвата, будући да франкофони студенти имају један уџбеник више који могу користити током студија, а истраживачи француске књижевности 18. века један извор више у трагању за богатим наслеђем који је нам је из Француске преостао.

У том погледу, ово истраживање, очито, захтевало је неколико предуслова: прво, одабрати релевантни примарни корпус, тј. књижевна дела и теоријске, филозофске списе истакнутих француских просветитеља; друго, одабрати и проучити секундарну литературу, тј. студије из историје француске књижевности 18. века, монографске и часописне радове, коментаре и прилоге у критичким издањима одабраних дела француских просветитеља, као и речнике из области француске културе и језика; и треће, управо и оно што монографији даје на оригиналности и актуалности, систематизовати истраживачки корпус и понудити нови поглед преиспитујући досадашња позната и устаљена знања о француској књижевности просветитељства. Када говоримо о структуралној организацији овог подухвата, може се закључити да он испуњава све техничке предуслове које филолошко истраживање високог ранга захтева.

Аутор је распоредио анализирани корпус на следећи начин, у поглављима: 1. *Век просвећености: Друџа Књижевна Република* (Siècle des Lumières: La Seconde République des Lettres), 2. *Књижевне периодизације француској 18. века* (Périodisations littéraires du XVIIIe siècle français), 3. *Први период 1682–1721: Освиј просвети* (La première période: Aube des Lumières), 4. *Друџи период 1721–1751: Усјон просвети* (La deuxième période: Essor des Lumières), 5. *Трећи период 1751–1782: Врхунац просвети* (La troisième période: Apogée des Lumières), 6. *Четврти период 1782–1802: Сумрак просвети* (La quatrième période: Crépuscule des Lumières), 7. *Пјер Бел, апотрој толеранције* (Pierre Bayle, âpotre de la tolérance), 8. *Робер Шал, отац француској деизма* (Robert Challe, père du déisme français), 9. *Монтењескје, пионир социологије* (Montesquieu, pionnier de la sociologie), 10. *Волтер, патријарх филозофа* (Voltaire, patriarche des philosophes), 11. *Дугро, борбени енциклопедиста* (Diderot, encyclopédiste militant) и 12. *Русо, антифилософ просвети* (Rousseau, anti-philosophe des Lumières).

Овим поглављима претходи кратак предговор *Промишљајући о просвети* (Penser les Lumières), у којем аутор објашњава своју намеру и методологију истраживања, док се монографија завршава компаративном расправом *Сјање ствари у првој четвртини 21. века: светлост вокизма против светлости разума* (État des choses dans le premier quart du XXIe siècle: lumière du wokisme contre lumières de la raison), а где Н. Вучељ оцењује социо-политички и духовни биланс прве четвртине 21. века у поређењу с тековинама просветитељства. Библиографски преглед

главних коришћених извора дат је у пет блокова на крају студије: 1. Уџбеници и студије из историје француске књижевности, 2. Уџбеници из теорије књижевности, 3. Монографска дела, 4. Философија, историја, култура и цивилизација и 5. Цитирана књижевна и философска дела. Поред тога, аутор је обезбедио и у самом тексту књиге, у фуснотама, детаљан податак о сваком извору, чиме је читаочево информисање о насловима студија поједностављено.

1. СТРУКТУРАЛНЕ ОДЛИКЕ КЊИГЕ. У самом предговору аутор прецизира своју намеру: он не жели да понуди још један панорамски поглед на књижевност 18. века, већ да на аналитички и критички начин представи француски дух епохе просвећености, те да образложи философско-књижевну струју која се налази у основи тог периода (11). Нермин Вучељ користи реч *дух* (*génie*) да би означио скуп склоности, или живе стварности, које су карактеристичне за одабрани период, а придев *књижевни* (*littéraire*) у вези је са широм одредницом – *хуманиситичке науке* (*Lettres*), а што чине књижевност, философија, историја и језици заједно. Стога, књижевни дух француског просветитељства дефинисан је као „философско-књижевни дух који је прожимао књижевнике у Француској од последње четвртине 17. века, током целог 18. века, све до Француске револуције” (*Le génie littéraire des Lumières françaises est ainsi l’esprit philosophico-littéraire dont furent empreints les gens de lettres en France à partir du dernier quart du XVIIe siècle et tout au long du XVIIIe siècle, jusqu’à la Révolution française*, 11).

Аутор се водио филолошким и алегоријским приступом у својој анализи: *филолошки приступ* (*approche philologique*) је, суштински, позитивизам, или историцизам, где је социо-историјски контекст важан у анализи књижевника и њихових дела; *алегоријски приступ* (*approche allégorique*) је, заправо, формализам, наратологија или структурализам, где је контекст, такође, важан, али се у овом случају ради о личном контексту критичара и читаоца, њиховој субјективној стварности и непосредне актуалности које они уписују у тумачењу књижевног дела. Нермин Вучељ, тако, настоји да избегне теоријски догматизам који помало влада нашом епохом и труди се да не западне у истраживачку замку где се термини и дефиниције стављају у први план, а науштрб самој анализи одабраног корпуса. Стога, он користи од сваког приступа оно што је добро, жели да их помири, иначе сви методолошки приступи у изучавању књижевности, а који се међусобно побијају, падају у догматизам, како се процењује у предговору ове књиге.

Првих шест поглавља, што у слободном тумачењу можемо одредити као извесни први део студије, баве се, суштински, методолошким питањем књижевности, тј. питањем оправданости књижевне периодизације. Своја, али и туђа разматрања о периодизацији књижевне грађе аутор примењује на француски 18. век и у овим поглављима објашњава нам разлику између календарског, тј. историјског века и књижевне епохе, те да ли, у том контексту, можемо говорити о *француској књижевности* (*littérature française*) или *француској књижевности* 18. века, чиме се продубљује питање о књижевним границама одабраног периода за анализу. Аутор разматра и сучељава приступе, као и одређене датуме и поводе за различито изведене периодизације епохе француске просвећености. Нермин Вучељ, такође, ближе дефинише кључне књижевноисторијске термине и нијансе између појмова *филологија* (*philologie*), *хуманиситичке науке* (*Lettres*), *леја књижевности* (*Belles-Lettres*), *књижевности* (*littérature*), *Књижевна република* (*République des Lettres*); он нам нуди разлику између *ренесансној хуманисти* и осамнаестовековног *просветитељства*, те објашњава шири историјско-културолошки контекст успостављајући паралеле и између античког, ренесансног, класицистичког и просветитељског књижевног духа. Даље, расветљавајући историјски контекст и догађаје из различитих фаза у француском просветитељству, указивајући на извесне књижевне паралеле

и разлике између претходних епоха, аутор припрема читаоце за други део своје анализе, тј. за разматрање дела и домета самих истакнутих просветитеља. Према томе, осталих шест поглавља процењују Пјера Бела (Bayle), Робера Шала (Challe), Монтескјеа (Montesquieu), Волтера (Voltaire), Дидроа (Diderot) и Русоа (Rousseau).

2. ОДАБРАНИ ПРИМЕРИ. Будући да је аутор монографије *Књижевни дух француског просветитељства* шест поглавља, свако засебно, посветио поменутим просветитељима, и на тај начин до детаља претресао њихово стваралаштво, то не значи да из његове анализе изостају и остали писци који су крстарили епохом француског просветитељства. Критичком преиспитивању подвргнути су и залагања једног Вовнарга (Vauvargues), Сен-Ламбера (Saint-Lambert), Маривоа (Marivaux), Мари-Олимпије де Гуж (de Gouges), Лаклоа (Laclos), маркиза де Сада (de Sade), Шамфора (Chamfort). Њихови доприноси књижевном духу француског просветитељства анализирају се у контексту претходно поменуте периодизације 18. века на четири периода: Освит просветитељства (Aube des Lumières, 1682–1721), Успон просветитељства (Essor des Lumières, 1721–1751), Врхунац просветитељства (Apogée des Lumières, 1751–1782) и Сумрак просветитељства (Crépuscule des Lumières, 1782–1802). За сваки од ових периода аутор нам нуди социокултуролошку слику и објашњава догађаје који су били упечатљиви, те тако читамо, на пример, о расправи Старих и Модерних, дебати о Хомеру, расправи о француском и италијанском позоришту и музици, или француском револуционарном позоришту.

Свака аналитичка студија из историје књижевности представља, на извесном нивоу, разговор са претходницима који су обрадили исту или сличну тему. Нермин Вучељ се ослањао на релевантне изворе из области историје француске књижевности просветитељства, на ауторитете историје француске књижевности уопште, на радове и монографије, критичке коментаре и прилоге аутора попут Лорана Версинија (Versini), Антоана Адама (Adam), Мишела Делона (Delon), Гистава Лансона (Lanson), Жозефа Бедија (Bédier) и Пола Азара (Hazard), Лагарда и Мишара (Lagarde et Michard), и многе друге. Међутим, то не значи да је наш теоретичар књижевности слепо следио њихове закључке или само информативно преносио анализе књижевних дела, те је, у складу с просветитељским духом и начелом картезијанске сумње, Н. Вучељ многе анализе и резултате подвргао критичком преиспитивању.

Па тако, у Маривоовим делима, које књижевна критика углавном хвали и издваја као незаобилазне примере у уџбеницима, Нермин Вучељ проналази мало просветитељског, или, штавише, књижевно-уметнички вредног материјала. С довољном дистанцом и критичком иронијом, закључује се како су Маривоова дела „досадна” и „без дубље интриге и правог духа 18. века”. Поред тога, аутор студије *Књижевни дух француског просветитељства* није следио устаљени теоретичарски суд по којем су Волтерове философске приче ремек-дела приповедне прозе 18. века. Аутор сматра да су то „осредња дела на свим нивоима” и то аргументује на следећи начин: сатира у њима је слаба, иронија незанимљива, нарација је неуверљива, а такозване метафоричке алузије су површне. Нермин Вучељ поставља следеће питање: који су то незаборавни цитати из Волтерових прича и којих се то узвишених фрагмената из његових романа сећамо – само једног реда: *Il faut cultiver notre jardin*.

Он је, према томе, потражио значај Волтеровог просветитељског ангажмана на другом месту, јер овај француски писац очито у књижевности није постигао оно што је приказао у теоријским трактатима, или у позоришним комадима, или као ангажовани интелектуалац, у сартровском одређењу те речи, у афери Калас. За разлику од књижевне критике, која олако прелази преко Волтерових трагедија, и бележи, попут Лансона, то да је само покушавао да оживи француску трагедију 17. века, Вучељ у Волтеру трагичару проналази формалне примесе француског класицистичког духа, али и античког театра, те се бави детаљном анализом његовог

Египта, Зауре и Мухамеда, и процењује да ови комади представљају право просветитељско политичко позориште које је достојно да се и данас изводи на сцени.

Поглавље посвећено Роберу Шалу, данас готово непознатом и заборављеном писцу француског просветитељства, представља новину на нашим просторима. Иако можда није тако широко познат као неки од његових савременика, Шалово просветитељско наслеђе очито заслужује место у проучавању књижевног духа просветитељства, што нам ова монографија сведочи. Иако је Робер Шал, календарски, провео само две последње деценије живота у 18. веку, Нермин Вучељ проналази све кључне просветитељске одлике у његовом делу, пружајући нам тако исцрпан поглед како на његов животни пут, тако и на стваралаштво. Увод у Шалову авантуристичку судбину, као адвоката, поставља нам контекст у коме се развијају његове идеје о религији и разуму. Аутор истиче Шалову способност да формулише двадесет и једну истину о религији, што пружа увид у његову критичку анализу традиционалних религијских начела. Ово поглавље, такође, анализира и апсурдност библијских бајки, појачавајући на тај начин антирелигијску критику која је обележила Шалово дело. Деизам, као концепт природне религије, представљен је у контексту Шалове реалистичне прозе, чиме се успоставља важна веза између његових литерарних и философских страна, а Нермин Вучељ га одређује оцем француског деизма. На тај начин, дело Робера Шала приказано је као претеча славне генерације француских просветитеља који ће делати у другој половини ове епохе.

3. ЗАКЉУЧАК И ОЦЕНА МОНОГРАФИЈЕ. У светлу претходно наведених и одабраних примера, може се казати да *Књижевни дух француског просветитељства* представља изузетно богато и дубоко истраживање интелектуалног пејзажа Француске током просветитељства. Аутор успева да осветли кључне идеје и утиције који су обликовали књижевне и философске токове тог периода, пружајући читаоцима јасну слику о међусобним везама између великих мислилаца и њихових дела. Анализе су добро аргументоване, а писање је прецизно, што додатно доприноси значају овог истраживања.

Осим тога, књига не само да обогаћује разумевање епохе француског просветитељства тако што реконструише њен књижевни дух, већ и инспирише савремене читаоце да преиспитају релеватност просветитељских идеја у данашњем свету, на шта нас посебно позива закључно разматрање ове студије, мада се паралеле са савременим тренутком могу пронаћи дуж целог истраживања. У том контексту, ова монографија се може сматрати важним доприносом књижевним проучавањима 18. века и позива на дубље размишљање о наслеђу просветитељских вредности и њиховом утицају на савремену (не)културу. Свакако препоручујем ову књигу, која ће превасходно бити корисна студентима француске књижевности, али и свакоме ко жели да се упусти у богатство француске интелектуалне традиције.

др Милан Н. Јањић

Универзитет Метрополитан у Београду

Факултет за стране језике

milan.janjic@metropolitan.ac.rs

UDC 821.133.1.09(049.32)

<https://orcid.org/0009-0007-4763-4157>

Примљен: 10. децембра 2024.

Прихваћен: децембра 2024.